

Peter Burke, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*,

Praha 2004, Lidové noviny, 136 s, ISBN 80-7106-719-9

Proměny historického myšlení a metodologie, jimiž vstoupila do evropské historické vědy koncem 20. let škola Annales, jak bývají často označováni historikové kolem časopisu *Les Annales d'histoire économique et sociale*, popřípadě kolem téhož periodika, které však v pozdějších letech měnilo svůj název, patří bezpochyby k nejinspirativnějším směrům pro rozvoj historického bádání ve 20. století. Kritika dosavadní událostní historie a orientace na nepolitické složky dějinného vývoje, zohledňování jeho geografických, psychologických, sociálních a kulturních faktorů, snaha o postižení totálních dějin, vývoje mentalit, popřípadě zcela nezvyklé, Braudelem rozpracované pojetí času, to všechno jsou fenomény, kterým se ve své práci *Francouzská revoluce v dějepisectví* věnuje britský historik Peter Burke. Vedle tradičního zájmu o kulturní dějiny raného novověku patří k jeho badatelským tématům moderní historiografie, především francouzská.

Burke se nám jeví jako ojedinělý zjev anglosaské historiografie, která sice po druhé světové válce inklinovala rovněž k výzkumům v oblasti sociálních a hospodářských dějin, avšak navazovala především na silnou domácí tradici, prezentovanou již od 30. let snahami o překonání dosavadního narativního dějepisectví (např. strukturalistické práce L. Namiera a R. H. Tawneye) a vůči podnětům školy Annales zůstávala velmi dlouho netečná.¹ „Británie, alespoň ve čtyřicátých a padesátých letech, byla dobrým příkladem toho, čemu Braudel říkal ‚odmítnutí půjčků‘. Marc Bloch byl považován za schopného historika hospodářských dějin středověku spíše než za představitele nové formy historické vědy, zatímco Febvre byl znám jen velmi málo (a to více mezi geografy než mezi historiky). Když vyšlo Braudelovo *Středozemní moře*, nebylo recenzováno ani v *English Historical Review* ani v *Economic History Review*. Do sedmdesátých let byly překlady děl Annales velmi vzácné. Výjimkou z pravidla byl Marc Bloch. Lze říci, že Bloch byl díky svému zájmu o anglické dějiny a díky své zdrženlivosti (již se tak odlišoval od způsobu Luciena Febvra) pokládán za jakéhosi ‚čestného Angličana‘.“ (s. 85–86) Burke, absolvent univerzity v Oxfordu, po mnohaletém působení na univerzitě v Sussexu od roku 1979 profesor na Emmanuel College při univerzitě v Cambridge, se svým zájmem o moderní francouzské dějepisectví vymyká tradičnímu

zaměření anglosaské historiografie. V *Annales* nejen hojně publikuje, ale ve svém vědeckém díle provedl jejich zcela osobitou reflexi.

Díky Juanu Maiguashcovi se o tuto historickou skupinu začíná soustavněji zajímat již počátkem 60. let, kdy, jak sám uvádí, měl společně s několika dalšími historiky „tak trochu pocit sounáležitosti heretické minority, podobně jako Blochovi a Febvrovi stoupenci ve třicátých letech ve Francii“ (s. 86). Začátkem 70. let pak vyšlo jeho zásluhou v Anglii několik klasických textů z *Annales* a krátce nato připravil k vydání výběr z prací Luciena Febvra. Následovala řada rozhovorů se členy skupiny *Annales*, zejména s Fernandem Braudelem, Emanuele Le Roy Laduriem, Jacquesem Le Goffem, Michelelem Vovellem, nejen v Paříži, ale i na místech „mnohem exotičtějších od Tádž Mahalu po Emmanuel College“ (s. 5). Ve vzájemných konfrontacích s příznivci *Annales* (např. Alanem Bakerem, Normanem Birnbaumem, Johnem Bossym, Stuartem Clarkem, Nathalií Zemon Davisovou, Carlo Ginsburgem a dalšími) se postupně utvářelo jeho systematické pojetí této mohutné *francouzské revoluce v dějepisectví*, které hledalo rovnováhu mezi okouzlením, sympatiemi a potřebnou dávkou nestrannosti. Burke tak dospěl až k osobité bilanci a skutečné historii školy *Annales* právě ve své neobyčejně obsažné, avšak rozsahem až překvapivě nevelké práci z roku 1990.

Skutečnost, že Burke koncipoval její text jako „pokus vysvětlit svět francouzský světu anglosaskému, dvacátá léta pozdější generaci, praxi historiků sociologům, antropologům, geografům a dalším“ (s. 7), rozhodla o celkovém charakteru tohoto pozoruhodného díla. Autor vede svůj výklad paralelně ve dvou liniích, chronologické a tématické, čímž se dotýká – jak sám uvádí – problému *současnosti nesoučasného*. Souběžně s objasňováním postupného vývoje školy *Annales* se tak věnuje základním pojmům a fenoménům, jež mají mezi jejími historiky své nezastupitelné místo, např. *civilisation, conjoncture, histoire global, histoire de l'imaginer, histoire sérielle, historie totale, longue durée, mentalité, structure* apod., které však nejsou jednotlivými generacemi a dokonce ani osobnostmi v rámci téže generace stejně akcentovány; někdy se stávají dominantními, jindy naopak ustupují do pozadí.

Základní chronologickou řadu svého výkladu začíná Burke již érou tzv. *starého režimu v dějepisectví* a jeho kritikou, kde obratně vymezil a shrnul rozdíly mezi německou, francouzskou a anglickou historiografií 19. století, upozornil na vyostření situace na přelomu století a nastínil první pokusy o revizi pozitivistického dějepisectví, jako byly editorské počiny Ernesta Lavisse nebo úsilí o historickou syntézu Henriho Berra, i první ostře kritické výpady vůči událostní historiografii v podobě Simiandových nevybíravých útoků proti Charlesi Seignobosovi.

Poté pokračuje údobím *Zakladatelů: Luciena Febvra a Marca Blocha*, kde se zabývá strasburskými počátky, založením a institucionalizací *Annales* a válečnými okolnostmi vynuceným Febvrovým zaujetím vůdčí pozice v *Annales*. Burke se zde zaměřuje na postižení odlišných povah i specifických projevů historického myšle-

1 ZDENĚK HOJDA, *Peter Burke a nová historie*. In: Peter Burke, *Italská renesance*, Praha 1996, s.278 – 279.

ni, jimiž obě zakladatelské osobnosti vynikaly. Přes veškeré rozdíly, ať už v natu-relu, nebo v tematickém zaměření – Febvre byl vynikajícím specialistou na 16. sto-letí, Bloch brilantním medievalistou – se však až překvapivě shodovali v pojetí dějinného vývoje, což jim umožnilo po dvě meziválečná desetiletí rozvinout boha- tou spolupráci. Z Burkeho podání jednoznačně vyplývá, že Bloch a Febvre byli vlastně dva aspekty téhož, a sice dva nezaměnitelné fenomény reformních snah francouzské historiografie, která si již od počátku 20. století stále více a více uvě- domovala bezvýhodnost narativního dějepiscetví. Burke zdůrazňuje význam neo- byčejně otevřeného a četnými interdisciplinárními diskusemi inspirativního štras- burského prostředí, jež jim umožnilo již v prvních vědeckých pracích, jakými se stali Blochovi *Králové divotvůrci* (1924) a Febvroy studie o renesanci a reforma- ci (1928), uplatnit netradiční metodologické postupy a zcela nové pojetí dějinné- ho vývoje, projevující se mimo jiné užíváním a rozpracováním pojmů *psychologie víry, kolektivní reprezentace, sociální fakta* apod. Burke provádí analýzu těchto prací a upozorňuje na jejich nesnadné vyrovnávání se s tradičními politickými dějinami. Připomíná tak, že základy Annales byly vlastně položeny dávno před jejich usta- vením, a to již v první polovině 20. let, kdy byly první z těchto textů publikovány. Jejich založení se tak stalo jen logickým vyústěním předcházejících snah Blocho- vých i Febvroych.

Za obzvláště zdařilou lze považovat třetí kapitolu Burkeho práce, která je věno- vána osobnosti Fernanda Braudela, jeho čelné pozici v Annales a vlivu, jímž poznamenal své žáky a následovníky. Braudel je zde prezentován nejen jako geni- ální teoretik historické vědy, který většinu svých postojů nejprve obsáhl ve vlastní vědecké práci, a teprve potom vyslovil v teoretických studiích, a to nikoli důsled- ně naplno, a zejména jako tvůrce koncepce *dlouhého trvání* a s tím souvisejícího rozdělení historického času na geografický, sociální a individuální, ale především jako strhující osobnost, které řada pozdějších historiků prostě nedokázala odolat. Autor analyzuje jeho koncepci *totálních dějin* i *dějin bez lidí, geohistorie* a *geografic- kého determinismu* i *problematiku* již zmiňovaného *dlouhého trvání*, jehož optikou jsou v Braudelově díle nazírány především význam a proměny prostoru v dějinách. Připomíná, jak na zásadní Braudelovu práci *Středomoří* (1949) reagovala dobová kritika, rozebírá její výhrady a pokouší se je uvést na pravou míru, přičemž dospí- vá k závěru, že mnohým z uvedených fenoménů byla v Braudelově díle věnována skutečně jen okrajová pozornost: „Další nedostatek Středomoří vzbudil méně pozornosti, přesto jej však nelze opomenout. Navzdory svému cíli, jímž byly ‚totální dějiny‘, se Braudel zabývá postoji, hodnotami či ‚kolektivními mentalita- mi‘ kupodivu pouze okrajově, a to dokonce i v kapitole věnované ‚civilizacím‘. [...] Prakticky bez povšimnutí ponechává stranou Braudel například otázku cti, studu a maskulinity, ačkoliv (jak ukázala celá řada etnologů) hrál tento hodnotový systém v mediteránním světě, ať křesťanském či islámském, velmi významnou roli.

[...] Navzdory svému zájmu o hranice mezi kulturami se jen velmi stručně věnu- je vztahu mezi křesťanstvím a islámem v dané epoše.“ (s. 37)

Ve své práci dělá Burke navíc rozdíl mezi érou Středomoří a tzv. pozdním Brau- delem, čímž má na mysli jeho rozhodující vliv na francouzskou historickou vědu v letech 1956-1985, kdy se stal Braudel „nejvýznamnějším a nejmocnějším z fran- couzských historiků“. Stanul ve vedení Annales a postupně se obklopil progresiv- ními mladými historiky, např. Le Goffem, Le Roy Laduriem, Ferrem, a zcela výjimečnou míru vlivu si udržel i poté, co byl v roce 1972 penzionován. Burke oce- ňuje především to, že vedle mnohostranných organizačních aktivit ve sféře fran- couzské historické vědy si Braudel ponechal svou původní roli vědce historika a i nadále se věnoval rozsáhlým badatelským projektům. V tomto období vychází jeho zásadní práce *Hmotná kultura kapitalismu* (1967-1979), která vykazuje znač- né paralely se *Středomořím*. Je koncipována ve třech svazcích, z nichž první odpov- ídá takřka „nehybným dějinám“, druhý „pozvolna se měnícím institucionálním strukturám“ a třetí „rychlejšími změnám“, trendům v hmotné kultuře. Její význam spatřuje Burke v tom, že tzv. „malé dějiny každodenního života“ Braudel spojil „s dějinami velkých hospodářských a sociálních pohybů“, přičemž kulturu pojímá z pozice geografa, resp. geohistorika, což mu umožňuje orientovat se na tzv. kul- turní regiony.

Jelikož Burke zůstává věrný tradiční periodizaci vývoje Annales podle jednotli- vých generací, Braudelova éra se i v jeho pojetí kryje především s druhou genera- cí, ačkoli i z jeho textu je zřejmé, že sám Braudel byl již svědkem nástupu dravé generace třetí, která je spojená s rozmachem kvantitativních dějin, kde se otevíral nový prostor pro Ernesta Labrousse a jeho průkopnické studie z oblasti *conjonctu- res* (Braudelem vymezený sociální a hospodářský čas), které charakterizuje Burke jako příliš specializované, *historickou demografii* a *demografickou historii*, kde se uplatnila zejména metoda rekonstrukce rodiny, a *seriální dějiny*, které se vlast- ně staly specifickou metodou, jež analyzuje dlouhodobé trendy pomocí zkoumání kontinuity a diskontinuity v sériích relativně homogenních dat, jako jsou ceny pše- nice, údaje o vinobraní, porodní statistiky apod.

Třetí generací Annales se autor zabývá ve čtvrté kapitole, která nabývá podoby plastického obrazu často naprosto protichůdných tendencí historického bádání. Tuto generaci vnímá jako obtížně uchopitelnou, neboť zde neexistovala žádná jed- notlivá osobnost a marně bychom hledali i nějaký stmelující princip, s nímž by souzněla většina historiků. Tento zdánlivý nedostatek lze však považovat za před- nost, a to v momentě, kdy nastíněný chaos zaměníme za intelektuální fragmenta- ci, tedy pluralitu názorů, přístupů a metodologických postupů. Jedni na Febvra navazovali a zkoumali problematiku dětství, snů, těla a dokonce i pachů, druzí jej podkopávali a proklamovali návrat k politickým dějinám a dějinám událostí. Jedni prolongovali zájem o kvantitativní historii, druzí se neváhali spojit v odporu vůči

ní. Snad více než kdy předtím byly Annales třetí generace vstřícné vůči zahraničním myšlenkám a historikové vstřebávali především americké intelektuální směry (psychohistorii, nové hospodářské dějiny, dějiny lidové kultury).

Avšak i v této na první pohled nepřehledné změti postojů se Burkemmu podařilo najít jistá společná východiska. Jsou jimi „znovuobjevení dějin mentalit, pokus o aplikaci kvantitativních metod v kulturních dějinách a reakce na tyto kvantitativní metody v podobě kulturní antropologie a tzv. návratu vyprávění“. „Renesanci dějin mentalit“, které v Braudelově generaci stály skutečně na okraji, interpretuje autor jako reakci na Braudela a jeho determinismus. Zájem historiků se tak posunul od hospodářské základny ke kulturní nadstavbě. Rozhodující roli v tomto procesu sehrál Philippe Ariès, jenž obrátil svou pozornost amatérského historika k dějinám dětství a smrti. Jeho dílo „bylo výzvou především pro historické demografy, na kterou mnozí z nich odpověděli tím, že obrátili svou pozornost na roli hodnot a mentalit v ‚demografickém chování‘ – jinými slovy tím, že se zaměřili na výzkum dějin rodiny, dějin sexuality – jak si přál Febvre – na dějiny lásky“ (s. 63). Návrat k dějinám mentalit pak nepřímo umožnil rozvoj psychohistorie a dějin sociální imagince.

Příčiny pokusu aplikovat kvantitativní metody na kulturní dějiny spatřuje Burke rovněž v éře Braudelově. Dějiny mentalit byly marginalizovány nejen Braudelovým nezájmem, ale rovněž obecným přesvědčením, že hospodářské a sociální dějiny jsou dominantními, tedy zdaleka nejdůležitějšími aspekty minulosti. Teprve třetí generace Annales uvedla kvantitativní metody také do oblastí mentalit a kultury. Jak Burke upozorňuje, nešlo však o žhavou novinku, neboť s podobným názorem se setkáváme již u Febvra, který sice postihl význam studia sérií pramenů během dlouhých časových úseků s cílem proniknout k podstatě proměn postojů a dokonce i uměleckého vkusu, avšak žádné přesné statistiky nepředložil. Ve třetí generaci Annales se však statistické metody stávají nejprve prostředkem výzkumu dějin náboženských praktik, dějin knihy a gramotnosti a až později pronikají i do dalších kulturních oblastí.

Jako zcela protichůdnou tendenci pak Burke uvádí obrat ke kulturní antropologii, politickým dějinám a vyprávění, jenž byl doprovázen zpochybňováním údajů statistické povahy. V této souvislosti připomíná práce Emmanuela Le Roy Ladurieho a Rogera Chartiera, v jejichž díle zaznívá názor, že společnost sama je jistou *kolektivní reprezentací*. Návrat k politickým dějinám a potřeba vyprávění vysvětluje Burke jako logický důsledek tradičního opomíjení politických dějin v koncepcích historiků Annales. Analyzuje tento problém a dospívá k závěru, že tuto kritickou výhradu nelze v prostředí Annales generalizovat, neboť přes veškeré odmítání jsou politické dějiny v dílech předních annalistů alespoň částečně zohledňovány, neboť Bloch psal své *Krále divotvůrce* jako příspěvek k dějinám idejí království, Febvre sice politické dějiny zavrhl ve prospěch dějin náboženství

a mentalit, ale jeho počáteční studie se věnovaly politickým událostem, např. nizozemskému povstání, Braudel zahrnul do svého *Středomoří* kapitoly o impériích a formách válečnictví, Le Roy Ladurie publikoval v pozdějším období několik studií zaměřených vysloveně na politické dějiny a Duby či Le Goff ve svých textech ideje z dějin mentalit uváděli do politického kontextu.

Návrat k politickým dějinám byl ve třetí generaci Annales úzce spojen s návratem vyprávění. Burke jej interpretuje především jako možnost proniknout k pochopení skupinové mentality a uvádí, že události nejsou svojí podstatou pouze záležitostmi politickými, neboť mají vždy kulturní, sociální, hospodářské či jiné pozadí. Připomíná mimo jiné Braudela, pro něhož byly události sice jen povrchem dějin, avšak povrchem mimořádně vzrušujícím, který může mnohé prozradit o hlubších skutečnostech a proudech pod jejich hladinou, který sice dějiny událostí nekompromisně zavrhoval, ale současně je i psal.

V závěrečné kapitole se Burke věnuje přijímání podnětů Annales v evropské i mimoevropské historiografii. Postihuje jejich pronikání nejen do jednotlivých národních historiografií, ale rovněž do jednotlivých oblastí historické vědy. Za neobyčejně šťastný lze považovat terminologický slovníček, který autor připojil v samotném závěru knihy. Vysvětluje základní pojmy, které byly ve škole Annales zcela běžně užívány, ačkoli jejich definice byly naplno vyslovovány jen ojedinele.

Burkeho práce vyniká přehledností a nadhledem, s nimiž autor pojednal o základních vývojových tendencích jednotlivých generací Annales. Jeho analýzy a interpretace sěžejních děl této historické školy se vyznačují snahou skutečně vysvětlit a zpřístupnit postoje a postupy francouzských historiků tak, jak si autor předsevzal v úvodu práce; snad jen původní okruh adresátů vymezený světem anglosaským se oproti počátečnímu záměru díky četným překladům podstatně rozšířil. Jeho sympatie vůči metodám a názorům Annales nelze přehlédnout, avšak uvedení kritických výhrad, které provázely vydání jednotlivých textů, jejich rozbor, aktualizace a objektivní komentáře k nim zajišťují potřebnou dávku nestrannosti. Burkemmu se podařilo noblesním způsobem zachytit na minimálním prostoru maximum informací a přitom se vyvarovat pouhé popisnosti a nepřehledného výčtu faktů, jmen a děl. Jeho práce místy nabývá podoby napínavého příběhu, vtipnými glosami čtenáře baví a hned nato jej ponouká k zamyšlení nad nastíněnými problémy a jako by mimoděk vyslovenými otázkami. V době, kdy škola Annales a její vliv na vývoj přinejmenším evropského historického myšlení zůstávají stále diskutovaným problémem, se tak jeho práce stala vítaným souhrnným pohledem na její vpravdě dosti dlouhé trvání, české prostředí nevyjímaje.

Veronika Středová